

tetett elemzéséhez, s ha Czeizel magatartás-genetikailag előrenéző, az igazi kérdés az lenne, hogy az így felfogott motiváció mennyire tekinthető genetikailag meghatározott adottságnak, s mennyire tartozik a másik négy faktorhoz, a környezeti tényezőkhöz (a család, az iskola, a kortárs csoportok és a társadalom). Vajon milyen szerepe van a motiváció alakulásában a könyvben is részletesen elemzett vallási és iskoláztatási háttérnek, a kortárs csoportok nyomásával szembeni ellenállásnak s hasonlóknak? A négy környezeti tényező közül a társadalomra meglehetősen sok negatívumot kapunk, akárcsak az iskolára nézve. Czeizel arra mutat rá – az ő beszámolójuk alapján –, hogy az egykor Magyarországon iskolába járó Nobel-díjasok középiskoláikat kiválóan tartják (itt a gimnáziumok, a fasori Evangélikus Gimnázium vagy a Piarista Gimnázium kitüntetett szerepe jól látható), ugyanakkor magyarországi egyetemi benyomásaik és az egyetem hatása igencsak megkérdőjelezhető. Ennek a kitüntetett iskoláztatási mozzanatnak Czeizel szerint megvan a tanulsága a mai világra nézve is. A középiskolai színvonal alakulása meglehetősen sok negatívumot vetít előre tudományos esélyeinket tekintve. A családi háttér elemzése különösen érdekes abban a

tekintetben, hogy milyen szerepe is van a magyar tudományos tehetségek kibontakozásában a sajátos magyar asszimilált zsidó közegnek. Czeizel ebben az érzékeny kérdésben kitüntetetten hangsúlyozza, hogy igazából a kultúra iránti odaadás, a „könyves” jellegű családi neveltetés döntő tényező, bár a házassági szokások és az ennek következtében előálló beltenyészet hasonlóan hozzájárulhatott a tehetségek akkumulációjához.

A magyar tudomány egésze szempontjából, kicsit a jövőre nézve, a könyv pesszimista, és mégis szeretne derűlátó lenni. Pesszimista azért, mert rámutat, hogy politikai motivációjú iskoláztatási válságaink és egyéb hatások következtében nem reménykedhetünk abban, hogy a periféria szerepéből igazából kikecmergünk. Am Czeizel derűlátó, amikor rámutat arra, hogy a kreatív megoldás kulcsa: az újabb nemzedéket kritikus életkorokban kapcsolatba kell hozni azokkal a nemzetközi központokkal, amelyek értékrendjét azután visszatelepíthetik hozzánk; másrészt a nagyobb csoportmunkában végzett speciális feladatokon keresztül biztosíthatjuk a magyar tudomány teljesítményének szinten tartását. (*Galenus Kiadó, Budapest, 2002., 362 p.*)

Pléh Csaba
az MTA lev. tagja

Jakab László:

A Jókai-kódex mint nyelvi emlék

A nyelvtörténeti adattárak készítése fél évszázada kezdődött az akkortájt megalakult Nyelvtudományi Intézetben. Az első effajta munka Károly Sándor szerkesztésében jelent meg: *A Bécsi Kódex nyelvtana szótárszerű feldolgozásban* (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965). Ez volt az alapmintája a Jókai-kódex azon földolgozásának, melyet lyukkártyás számítógépen kezdett Jakab László és Kiss Antal. Ezek a kiadványok – *A Jókai-kódex ábécérendes adattára* (1978), illetőleg *A Jókai-kódex szókincsének szófaji megsz-*

lása (1980) – már megjelenésükkor nehezen voltak olvashatók a hiányos betűkészlet, valamint a sokszorosítás rossz minősége miatt. Minthogy a hajdani lyukkártyás számítógép szalagjait ma már nem lehetett használni, a jelen kiadvány számára újra számítógépre került a kódex anyaga, amelynek voltaképpen átdolgozott kiadását adta kézbe Jakab László (aki arról is tájékoztatja az olvasót, az előszóban, hogy az átdolgozásban Kiss Antal egyéb elfoglaltsága miatt nem vett részt).

Az is indokolta a jelen munka elkészítését, hogy az első földolgozás után jelent meg a kódex betűhű átírása a megfelelő latin szövegekkel (*Jókai-kódex XIV-XV. század.*

Akadémiai Kiadó, Budapest, 1981), hiszen tudvalévő, hogy az 1925 előtt – a könyv megmentője, a nyitrai gimnazista neve után – Ehrenfeld-kódexnek nevezett kötet latin nyelvű Szent Ferenc-legendákra megy vissza, amelyeknek magyarra fordított szövegei mintegy ötven év múlva lettek a ránk maradt kódexbe másolva.

A kötet első részében a feldolgozás a kódex valamennyi szavát ábécérendben közli a pontos lelőhellyel (lapszám, sorszám), majd számjeles rendszerrel a feldolgozás tulajdonképpeni eredményét. Összesen tizenegy számjelsor van, ezekből nyolc tartalmaz feldolgozási adatot. S itt van a lényeg, hiszen mintegy kétszázötvenféle nyelvi jelenséget jelez, illetőleg jelezhet a számsorok rendszerével Jakab László. Ez a hatalmas adathalmaz természetesen a XIV. századi magyar nyelv számos kutatási kérdése kapcsán – hangtörténet, alaktan, jelentéstan, nyelvjárás stb. – használható. A feldolgozás természetéből következően, Jakab László nem kíván semmilyen nyelvészeti vonatkozásban vitás kérdéseket eldönteni, sem újakra mutatni, hanem az általánosan ismeretes magyar nyelvtörténeti kutatások alapján megállapítható tényeket rögzíti, s mint írja is: „Az adatok értékelése a felhasználó kutató feladata.”

A kötet következő része éppen a kutatást megkönnyítendő tartalmaz a hangtanra-hangjelölésre, az alaktanra, a szókincsre, a helyesíráshoz kapcsolódó szótárszerű feldolgozási részt. Ebből a tematikus rendezettségű adattárból megtudható, hogy 2973 szó van a kódexben 22 306 adatban, továbbá összetett szavak utótagjaként még 213. Közli Jakab László az azonos alakú szavakat, a ma már nem élő szavakat, a ma már nem élő alakban (is) és a ma már nem élő jelentésben (is), a latin szavakat – hogy csupán a szókincs-használati példátárat említsen, de megvannak a szófaji csoportosítási listák is. Gyakorisági megoszlási adatok is szerepelnek a kötetben, abszolút és halmozott gyakorisági listákkal, szófaji megoszlási

listákkal. A leggyakoribb 1033 szóból gyakorisági szótár is készült. A leggyakoribb az és kötőszó, amely például Petőfi Sándor használatában a hatodik helyen szerepel. (A *mai magyar széppróza gyakorisági szótára* szerint második helyen van az és) Első a Petőfi-szótárban is, a szépprózában is a határozott névelő (*a, az*). A határozott névelő nyelvünk belső fejleménye, más nyelvektől függetlenül született az ómagyar korban, ezért érthető, hogy csupán a hetedik helyen van a Jókai-kódex gyakorisági listáján 364 adattal, amelyek zöme *az*, a rövidült formából, tehát az *a*-ból nincs két tucat sem. Hasonlóan érdekes lehet a nem nyelvész számára is, hogy az imént idézett témajelölő belső címben a *farakas*-ra a kódex a *ky*vonatkozó névmást alkalmazza. A *ki, mi* és egyéb vonatkozó-határozatlan névmások szerepkör szerinti kiválását a kérdő névmások közül hosszabb ideig nem követte alaki elkülönülés, a Jókai-kódexben az *aki, amiféle* alakokra egy-egy példa adódik. Az ómagyar kor második felében a *ki, aki* névmás egyaránt vonatkozhatott minden olyan személyre vagy nem személyre, amely az előzményben (a főmondatban) tartalmaz szóval meg volt nevezve. Később, így a XX. században is a választékos beszéd és írás az *aki* (és ritkábban: *ki*) névmást személyre utaló helyzetben használta. Ez azért is érdemes a figyelemre, mert az utóbbi esztendőkből az *aki* névmás használatában lehetett gyors változást észlelni, ti. mindenféle szemantikai tartalmú visszautalásra kezdik használni a mai beszélők („A légitársaságok, *akik* nagyobb géppel kívánnak leszállni...” – „Cégünk, *aki* első ebben a szolgáltatásban...” – „A tyúk, *akiket* itt tenyésztenek...”). A kialakult rendszer változása lesz-e ebből – nem tudhatni.

A szóalkotási módok, az igeragozás, a névszóragozás, a névszótövek, az igetövek csoportosítása után a helyesírási rendszert is bemutatja az összegyűjtött adatok csoportjával a szótárról, mielőtt a hangtan körébe tartozó jelenségek adattárait megadná. A Jókai-

kai-kódex nyelvi emlék gyanánt való földolgozása értékes és szükséges alap kutatás. (Jakab László: *A Jókai-kódex mint nyelvi emlék szótárszerű feldolgozásban*. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszéke, Debrecen, 2002. 527 p.)

Büky László

az MTA doktora, tszkv. egy. docens (SZE)

*Kovács László
Neumann János és magyar tanárai – László Rátz and John von Neumann. A Gifted Teacher and His Brilliant Pupil*

A két könyv valójában egy, pontosabban a magyar az angol nyelvű módosított változata. Arthur Stinner, a természettudomány tanításának magyar származású kanadai professzora mindkét könyvhöz előszót írt; az angol nyelvűben a könyvet diákjainak, a természettudomány leendő tanárainak ajánlja, míg magyarul szélesebb körben szólítja meg a közönségét: *melegen ajánlom minden magyar diák, tanár és egyetemi oktató figyelmébe*.

Neumann János, a huszadik századi magyar tudomány egyik legnagyobb alakja, száz éve született – ez a körülmény a várható olvasók körét tovább növeli. A könyvek felépítése ehhez igazodik. A magyar változat a Budapesti Fasori Gimnázium bemutatásától halad a Neumann pályája szempontjából legfontosabb tantárgyak, a matematika és fizika tanárainak – Rátz László, Mikola Sándor, Sulek József – bemutatásán át a gimnazista Neumann fejlődését segítő egyetemi oktatók, Fekete Mihály és Szegő Gábor életrajzain keresztül a zürichi egyetemen az ifjú Neumannt oktató Pólya György életrajzi vázlatáig.

A Neumannról szóló rész a lehető legtöbb információ rögzítésének elvét követi; kortársi visszaemlékezésekkel kiegészített életrajzi vázlat, amit tudományos munkásságának szakterületek szerinti felsorolása követ. A kötet különlegessége a Neumann János-életrajz tizennyolc tétele a washingtoni Smithsonian Intézet gazdag anyagának bemutatásától a princetoni temető alaprajzáig, Neu-

mann sírkövének fényképével. A kötet között főleg a magyarországi, mindenekelőtt budapesti utcanevek, iskolaelnevezések, emléktáblák fényképei és szövegei. A fejezetet Neumann 210 tételből álló bibliográfiája zárja.

Függelékbe került Neumann: *A matematikusc.* tanulmánya, a *New York Times* és a *Physics Today* gyászjelentései, s a kortárs és barát Wigner Jenő összegező, méltató írása.

A felépítés, az arányok kialakítása értő szakemberre vall, aki nem tévesztette szem elől a várható olvasói kört. Az átgondoltság különösen akkor szembeütő, ha az angol változattal hasonlítjuk össze. A Fasori Gimnázium bemutatását megelőzi egy rövid tanulmány a huszadik század eleji Magyarországról. Ez még akkor is indokolt, ha olvasóként magyar származású amerikaiakra gondolunk elsősorban, akik számára a magyar történelem nem kötelező tantárgy. A bevezető *Mesterek és tanítványok* egy oldala is háromra bővült *The Gifted Teacher* címmel, amely Wigner visszaemlékezései alapján készült, felhasználva a tanári munka jelentősége mellett a neves barát meggyőző érveit is.

Végeredményben két, szép kiállítású, karcsú kötetet tartunk a kezünkben, amelyekben elég lapozgatni, hogy az illusztrációk szokatlan gazdagsága felkeltse figyelmünket. A színhelyek, térképvázlatok, emléktáblák képeinek közléséhez nem kellett engedélyt kérni, mert azok a szerző saját felvételei.

A hibák is a szerző sajátjai. Van közöttük olyan, ami esetleg a recenziens túlbuzgósága miatt tűnik hibának, mint a magyar változatban a két nekrológ négy angol nyelvű oldalnak közlése fordítás vagy magyar nyelvű összefoglalás nélkül. Még az is a recenziens okvetetlenkedésének tekinthető, hogy *A legjelentősebb magyar természettudósok és*